O’ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O’RTA MAXSUS TA’LIM VAZIRLIGI SAMARQAND DAVLAT UNIVERSITETI

IJTIMOIY – IQTISODIYOT FAKULTETI

IJTIMOIY ISH KAFEDRASI

IJTIMOIY ISH YO’NALISHI
3-KURS

KURS IShI

MAVZU: IQTISODIY MADANIYATNING BARKAMOL INSONNI TARBIYALASHDAGI O’RNI

Bajardi: Baxrieva R.
Tekshirdi: dots Jo’raev L.N.

Samarqand -2015

Mavzu: IQTISODIY MADANIYaTNING BARKAMOL INSONNI TARBIYaLAShDAGI O'RNI

Reja:

Kirish

Asosiy qism:

1. **Madaniyatni rivojlantirishda barkamol inson tarbiyasi.**
2. **Iqtisodiy madaniyatning ahloqiy madaniyat bilan uyg'unligi.**
3. **Barkamol insonni shakllantirishda iqtisodiy madaniyatni roli.**

Xulosa.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

Kirish

Barkamol insonni shakllantirish uni ijtimoiylashtirishdan boshlanadi. Barkamol insonni shakllantirish, uni har tomonlama rivojlantirishni taqozo etadi. Sobiq sovet davrida garchand shaxsni har tomonlama rivojlantirish rasman maqsad deb e’lon qilingan bo’lsa-da, amalda u utopiyaligicha qoldi. Jamiyatda shaxs «vintikka», ishlab chiqarishda funksiyaga, mafkurada marksizm-leninizm manipulyasiya obyektiga aylanib bo’ldi, inson har tomonlama rivojlanish o’rniga har tomonlama nazorat ostiga olindi (totalitarizmning mohiyati ham shunda). O’zbekiston mustaqillikka erishgach shaxsning har tomonlama rivojlanishiga real imkoniyat tug’ildi. Shaxsning har tomonlama rivojlanishi barcha faoliyat turlari, ijtimoiy munosabatlar, ijtimoiy ong shakllarining uzviy taraqqiy etish jarayonini ifodalaydi. Iqtisodiy madaniyat elementalri va funksiyalarining ko’p xilligi va ko’p sifatliligi har tomonlama rivojlanishiga obyektiv sharoit yaratadi.

Barkamol inson faoliyatning bir turi bilan chegaralanib qolmaydi, balki o’z imkoniyatlaridan kelib chiqib barcha: iqtisodiy, ilmiy, siyosiy, huquqiy, axloqiy, diniy, badiiy faoliyat sohalarida o’zining mohiyati kuchlarini ro’yobga chiqarishda ishlatadi va albatta, bu borada iqtisodiy faoliyat baza bo’lib xizmat qiladi. Umuman, shaxsning mohiyatini uning boyligini birgina faoliyat turi emas, faoliyatlar iyerarxiyasi, sistemasi, zanjir tashkil qiladi, ya’ni inson faoliyati qancha ko’pqirrali va teran bo’lsa shaxs ham shunchalik barkamol rivojlanadi. Faoliyatlar «tugunini» esa shaxs kirishadigan ijtimoiy munosabatlar sistemasi «bog’laydi». Iqtisodiy faoliyat insonni predmetlarning xossalarini bilishga va ularga ishlab chiqarish jarayonida foydalanishga majbur etadi va iqtisodiy faoliyatning murakkablashuvi, uning turlarini ko’payib borishi, borliq haqidagi bilimlarning ham ko’payib, chuqurlashuviga olib keladi. Iqtisodiy faoliyatni amalga oshirish jarayonida shaxs faqat mehnat predmetlari, mehnat qurollari, texnika va texnologiyaning sifatlarini o’rganish bilan chegaralanmaydi, balki o’z qobiliyatlari, imkoniyatlar, intellektual salohiyatini ham bilib oladi, ya’ni o’z-o’zini anglash xodisasi yuz beradi. Mehnat faoliyati jarayonida odam narsa va xodisalarning

ahamiyatini biladigan, foydani zarardan, yaxshini yomondan, go’zallikni xunuklikdan ajratadigan bo’ladi, unda qadriyatlarni saralash, tanlash, baholash qobiliyati shakllanib rivojlanadi. Iqtisodiy faoliyat insonda maqsadga muvofiq amal qilish qobiliyatini rivojlantiradi. Maqsadga muvofiqlik qonunni narsa va hodisalarning strukturasi va funksiyasi o’rtasidagi muhit, ichki, umumiy takrorlanuvchi aloqalarni ifodalaydi[1].

Barkamol insonni uyg’un rivojlanishi moddiy va ma’naviy madaniyat, ijtimoiy va shaxsiy munosabatlar, ichki ma’naviy dune va tashqi qiyofa, so’z va ish birligi, iqtisodiy, siyosiy, axloqiy, huquqiy, badiiy, diniy faoliyat turlari va ongi shakllarining hamohangligi va yaxlit taraqqiy etishini ifodalaydi. «Zotan, moddiy va ma’naviy ne’matlarning hammasi birgalikda uyg’unlashgan chog’idagina haqiqiy baxt-saodatga erishish mumkin»[2]. Barkamol insonning moddiy sharoiti yaxshi bo’lishi bilan birga, uning ichki ma’naviy dunyosi ham boy va go’zal bo’lmog’i lozim. Bu ikki omilning hamohangligi barkamol shaxs uyg’un rivojlanishining asosiy shartidir. Odam moddiy jihatdan boy, lekin ma’naviy qashshoq bo’lsa, aksincha ma’naviy yetuk, ammo iqtisodiy tomondan nochor bo’lsa, barkamol inson haqida gap ham bo’lishi mumkin emas.

Demak, inson murakkab sistema ekanligi, uning o’z strukturaviy-funksional va integrativ sifatlari mavjudligini hisobga olib, barkamol insonni barcha faoliyat turlari, ijtimoiy munosabatlar, ijtimoiy ong shakllarini uyg’un rivojlantiruvchi, o’zining mohiyatli kuchlari, bilim va malakalari, dunyoqarash va g’oyalari, imkoniyat va qobiliyatlari, umid va ideallarini erkin, har tomonlama ro’yobga chiqaruvchi shaxs sifatida ta’riflash mumkin.

Iqtisodiy madaniyatning muhim jihatlaridan biri iqtisodiy sohaning modernizasiyalashtirilishi,ya’ni zamonaviylashtirilishidir. Iqtisodiyotning modernizasiyalashtirilishi industrial ishlab chiqarish, bozor iqtisodiyotiga asoslangan iqtisodiy sistema, ishlab chiqarish strukturasining murakkablashuvi,

---

[1] Мадиримов Р.М. Мақсадга мувофиқлик қонуннинг маданият ва маърифат тараққиётида амал қилиши. Маънавият, мафкура ва миллий қадриятларнинг кишилар истиқлол онги ва дунёқарашини шакллантиришдаги роли. Республика илмий-амалий анжумани материаллари. –Самарқанд, 1999, 52,51-бетлар.

[2] Абу Наср Форобий. Фозил одамлар шаҳри. – Т.: А.Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти. 1993, 162-бет.

iqtisodiyotni boshqarishda demokratik tamoyillarning o’rnatilishi, iqtisodiy sohani erkinlashtirish, integrallashtirish shaxsning iqtisodiy erkinligi, ishchilarning professional-texnik madaniyatining yuksalishi, shaharlashtirish, ishlab chiqarishning differensiallashuvi va funksionallashuvi kabi hodisalar bilan xarakterlanadi.

Mutaxassislar modernizasiyalashtirish jarayonini an’anaviy iqtisodiyotidan industrial ishlab chiqarishga o’tish bilan bog’lab tushuntirdilar. Zamonaviylashtirishning ikkinchi bosqichi esa, rivojlangan davlatlarning posindustrial jamiyatlarga o’tishi bilan boshlanadi. Ushbu bosqichlar iqtisodiy madaniyatning sifat jihatdan yangi bosqichga o’tishini ham anglatadi. Iqtisodiy madaniyatning muhim jihatlaridan biri iqtisodiy sohaning modernizasiyalashtirilishi, ya’ni integrasionallashtirishdir. Iqisodiyotning modernizasiyalashtirilishi industrial ishlab chiqarish bozor iqtisodiyotiga asoslangan iqtisodiy sistema ishlab chiqarish strukturasining murakkablashuvi iqtisodiyotni boshqarishda demokratik tamoyillarning o’rnatilishi, iqtisodiy sohani erkinlashtirish, shaxsning iqtisodiy erkinligi ishchilarning professional-texnik madaniyatning yuksalishi shaharlashtirish ishlab chiqarishning differensiallashuvi va integrasiyalashuvi kabi hodisalar bilan xarakterlanadi.

Mutaxassislar modernizasiyalashtirish jarayonini an’anaviy iqtisodiyotdan industrial ishlab chiqarishga o’tish bilan bog’lab tushuntiradilar. Zamonaviylashtirishning ikkinchi bosqichi esa, rivojlangan davlatlarning posindustrial jamiyatlarga o’tishi bilan boshlanadi. Ushbu bosqichlar iqtisodiy madaniyatning sifat jihatdan yangi bosqichga o’tishini ham anglatadi.

Iqtisodiy madaniyat taraqqiyoti tendensiyalaridan biri uning tobora funksionallashib borishidir. Bu hodisa quyidagicha sodir bo’ladi:

1) kishilarda funksional ehtiyojlar o’sib boradi, 2) iqtisodiy madaniyat tarkibida yangi elementlar hosil bo’ladi, 3) iqtisodiy sistema murakkablashib uni tartibga solish qiyinlashadi, 4) tashqi muhit bilan ekologik muvozanat buziladi. Mazkur jaryonlar iqtisodiy madaniyat va undagi elementlar funksiyalarining tobora faollashuviga olib keladi.

Iqtisodiy madaniyat madaniyatning boshqa turlari bilan aloqaga kirishadi. Iqtisodiy madaniyat madaniyatning boshqa turlari: siyosiy, huquqiy, ahloqiy, ilmiy, diniy va badiiy madaniyatlarning asosi bo'lganligi tufayli ularning xarakteri va taraqqyotini belgilab beradi. Ayni zamonda ushbu madaniyat turlari nisbiy mustaqillikka ega bo'lib, ular iqtisodiy madaniyatga faol ta'sir o'tkazadi.

Iqtisodiy madaniyatga eng yaqin joylashgan siyosiy madaniyatdir.Chunki siyosat muayyan davlat xalq manfaatlarini birinchi navbatda iqtisodiy manfaatlarni ifodalaydi. Iqtisodiy manfaatlar siyosiy madaniyatni eng barcha elementlari: siyosiy faoliyat, siyosiy ong, siyosiy munosabatlar, siyosiy mafkura va g'oyalar tarkibiga u yoki, bu shakl va darajada singib ketadi. Bu ikki madaniyat uyg'unlikni tashkil qilishi, aksincha bir-biriga zid kelishi ham mumkin. Agar siyosat iqtisodiy qonunlarga asoslansa, ularning birligi uyg'unligi haqida gapirish mumkin. Agar siyosiy madaniyat davlat siyosati iqtisodiy qonunlarni inkor qilishga asoslangan bo'lsa, iqtisodiy manfaatlar talabidan kelib chiqmasa, iqtisodiy va siyosiy madaniyat o'rtasida chuqur ziddiyatlar hosil buladi, butun jamiyat miqyosida inqirozli jaryonlar kuchayib boradi. Bunga sobiq totalitar sistemasining ayanchli xotimasi yaqqol misol bo'la oladi. Siyosatning iqtisodiy faoliyat, iqtisodiy munosabatlar bilan bevosita aralashuvi, ularni nazorat qilishi yoki chegaralab qo'yishi, butun jamiyatga salbiy ta'sir qiladi. Siyosat iqtisodiy faoliyatga kishilarning erkin tadbirkorligi va ijodiy s'ay-harakatlariga keng yo'l ochib berishi lozim. Siyosat qachon iqtisodiy faoliyatga aralashadi? Qachonki, u davlat va jamiyat asoslarini yemirishga qaratilgan bo'lsa, aholining xavfsizligi, sog'ligi, osoyishtaligi, jamiyatning yaxlitligiga zid kelsa (narkobiznes, qurol-yaroq savdosi va hokazo). Siyosiy madaniyat iqtisodiy jarayonlarni boshqarishning dasturlari strategiya va taktikasi muhim yo'nalishlarini ishlab chiqishda faol ishtirok etadi, chunki bu jarayonlarni o'z holiga stixiyali tendensiyalar olamiga tashlab qo'yish yaramaydi.

Iqtisodiy madaniyat, huquqiy madaniyat bilan ham chambarchas bog'liq. Chunki huquq muayyan xalq, davlat uning fuqarolari irodasining birinchi navbatda, iqtisodiy faoliyatning qonunlar darajasidagi ifodasidir. Iqtisodiy va

huquqiy madaniyat aloqalari uyg'un yoki ziddiyatli bo'lishi mumkin. Huquqiy normalar va qonunlar iqtisodiy qonunlarni to'laroq va chuqurroq ifodalasa, unda iqtisodiy va huquqiy madaniyat aloqalari uyg'unlikni, birlikni tashkil etadi. Biroq huquqiy madaniyat iqtisodiy qonunlar va xalqning iqtisodiy manfaatlariga zid kelsa, ularning taraqqiyotiga mone'lik qilsa, bu holatda ular o'rtasidagi aloqalarga ixtiloflar vujudga keladi. Bunday hollarda iqtisodiyotga zid keluvchi huquqiy norma va qonunlar o'z o'rnini iqtisodiy hayotga to'laroq mos keladiganlariga bo'shatib beradi.

O'zbekiston iqtisodiy islohotlarning dastlabki bosqichidayoq ularning huquqiy negizlarini yaratdi. Chunki eski tuzumdan qolgan huquqiy normalar va qonunlar yangi iqtisodiy munosabatlarni tartibga sola olmasdi. Aksincha ularning taraqqiyotiga to'sqinlik qilar, yangi iqtisodiy jarayonlar esa yangi huquqiy bazani taqozo etardi.

Iqtisodiy madaniyat ahloqiy madaniyat bilan ham uzviy bog'liqdir. Ahloqiy madaniyatning asosiy funksiyasi ijtimoiy va shaxsiy manfaatlar o'rtasidagi munosabatlarni tartibga solishdan iborat. Ijtimoiy manfaatlarga ta'sir qiluvchi har qanday xatti-harakat va munosabatlar, ahloqiy mazmunga ega bo'ladi. Ishlab chiqarish mulkiy taqsimot ayirboshlash iste'mol munosabatlari va bu sohalardagi kishilarning xatti-harkatlari bevosita ijtimoiy manfaatlarga ta'sir qilgani uchun ular u yoki bu shaklda ahloqiy mazmunga ega bo'ladi.

Kishilarning iqtisodiy faoliyati, iqtisodiy munosabatlari, ijtimoiy manfaatlarga mos kelsa, unda iqtisodiy va ahloqiy madaniyat aloqalari mutanosiblikni tashkil qiladi va aksincha ularning iqtisodiy faoliyati va munosabatlari ijtimoiy manfaatlarga zid kelsa, bu aloqalar qarama-qarshi xarakterga ega bo'ladi. Amalda bunday holat real voqyelikda kam uchraydi, chunki ishlab chiqarishning asosiy maqsadi kishilarning ehtiyojlarini qondirishdan iborat bo'lib, ijtimoiy manfaatlarga xizmat qiladi.

Demak, iqtisodiy madaniyat diffuz (yirik) sistemalar qatoriga kiradi. Iqtisodiy madaniyat qanchalik keng qamrovli sistema bo'lmasin, uning

elementlari, ular o’rtasidagi aloqalar, ularning funksiyalari aniq va ravshan namoyon bo’ladi.

Inson tirik ekan, ularning extiyoji bor. Insonga berilgan rizku-nasiba bu uning ma’lum me’yordagi extiyoji borligini, uni terib yeyish degan suz iktisodiyot bilan mashgul bulishni bildiradi. Iktisodiyot xayotiy extiyojni kondirish vositasidir.

Kishilarning yashashi va inson sifatida kamol topishlari uchun barcha zarur narsalar ularning xayotiy extiyojlarini tashkil etish.

Inson biologik jixatdan eng oliy jonzod, boshka jonzotlardan uzining akl-idrok bilan ajralib turadi. Inson tirik jon sifatida ovkat yeyish, uxlash, dam olib uz kuchini issik-sovukdan asrash extiyojlariga ega. Mazkur extiyojlar moddiy shaklda kiyim-kechak, ozik-ovkat, turar joy va boshkalar shaklida ifoda etiladi.

Moddiy extiyojni kondirish uchun esa zarur noz-ne’matlarni ishlab chikarish kerak. Inson borsa-kelmas orolida, afsonalarda aytilgandek, kush borsa oyogi kuyadigan joyda, tanxolikda yashamaydi. Inson ijtimoiy jonzod. U ma’dum mamlakat fukarosi, anik bir xudud (shaxar, kishlok, maxalla, kvartal)da boshka kishilar bilan yonma-yon yashaydi. Uning mexnat orkali, kondirishadigan jamiki extiyoji iktisodiy extiyojga kiradi. Insonning moddiy extiyojlari bilan birga sosial-ijtimoiy extiyojlari xam borki, bularga bilim olish, madaniy saviyani oshirish. Malaka, maxorata ega bulish va soglom xayot kechirib, uzok umr kurish kiradi. Aytilgan extiyojlar moddiy shaklda ega bulmagan xar xil xizmatlar kursatish orkali kondiriladi. Shifokor, ukituvchi yoki madaniyat xodimi xalkka xizmat kilib, uning extiyojini kondirishga xissa kushadi, ammo ularning mexnati ishchi yoki dexkon mexnatidan farklikrok, moddiy maxsulotda ifodalanmaydi.

Insonning yana bir aloxida extiyoji borki, bu uning mexnat kilishi extiyojidir. Mexnat extiyoji narsadan kelib chikadi: birinchidan, mexnatsiz xayotiy extiyojlarni kondirib bulmaydi, xarakatsiz barkat bulmaydi, mexnat moddiy va ma’naviy extiyojlarni kondirishi shart; ikkinchidan, mexnatda inson kamolotga erishadi, kobiliyatini ustiradi, xayotda uz urnini topadi, obru-e’tiborga erishadi. Shu sababli «mexnatning tagi roxat» deydilar. Mexnat kilish uchun jixozlangan ish joyi bulishi zarur.

Ish joyi uchun bino kurish, kerakli uskuna-jixozlar, masalan, stanoklar, kompyuterlar, ulchash asboblari, labaratoriya uskunalari urnatish kerak. Demak, ularni xam ishlab chikarish talab kilinadi.

Extiyoj kat'iyan tabakalashgan buladi. Extiyoj kishilarning odati, didi va ruxiyatiga, yoshiga, jinsi oilaviy axvoli, millati, mexnat va yashash sharoitlarga xam boglik. Maktab ukuvchisi bilan olimning, yosh yigit bilan pensioner cholning, dexkon bilan shaxtyorlarning extiyojlarda farklarni xosil kiladi. Albatta gavdasi yirik, devkomat kishining extiyoji bilan jussasi kichik kishining extiyoji bir xil emas. Eng muximi xilma-xil extiyojni kondirish uchun xilma-xil faoliyat talab kilinadi.

Extiyojlar tuxtovsiz ravishda uzgarib va usib borgani sababli iktisodiyot xam shunga mos rivojlanish kerak. Aks xolda extiyojlar kondirilmay koladi. Uz navbatida ishlab chikarishning rivojlanishi ayniksa, texnika tarakkiyoti yangi extiyojlarni yuzaga keltiradi. Masalan: Tezkor axborotlar olish zarurati EXM larni yaratdi. Kompyuterlash jarayoni EXMlarni yaratish va kullash bilan boglik extiyojlarni yuzaga chikaradi. Birinchi avlod kompyuterlarga extiyoj avval kiskarib, sungra yukoladi. Xozir turtinchi avlod mashinalariga ABM-486 markali EXMga, kompyuterlarga extiyoj tugiladi.

Extiyojlarning yuksalishi kuyidagicha yuz beradi.

- Kishilarning extiyoji mikdoridan usib boradi. Uning sababi esa axoli sonining kupayishi, turmushning yuksalishida. Masalan: xozir jon boshiga 60 kg gusht talab kilinsa, axoli gushtga bulgan extiyoj xam 1,5 marta kupaysa, shunga kura jamiyat mikyosida jami gushtga bulgan extiyoj xam 1,5 marta ortadi, albatta.
- Muayyan extiyoj saklangan xolda uning anik turlari urtasidagi nisbat uzgardi. Masalan: shaxar transportiga extiyoj doirasida uning turlari urtasidagi nisbat uzgaradi. Yulovchi uz tanloviga binoan tramvay, trolleybus, taksi yoki metro afzal kurib, unga extiyoj bildiradi. Kaysi transportga extiyoj kuchli bulsa, shunisi tez rivojlanadi. Bunga misol kilib metroni olish mumkin.

– Urinbosar extiyojlar paydo buladi. Bir tovarga bulgan extiyojni boshka urinbosar tovar koniktira oladi. Shirinlikka bulgan extiyoj umumiy bulsa-da asal, shakar, kand, konfet, shokolad, marmelad, pirojnoye, xul meva, kuruk mevalar bir-birining urnini bosa oladi. Urinbosarlar tovarlar doirasida extiyoj bir tovardan boshka naflirok tovarga kuchadi.

Xullas, extiyojlarning mikdoran usib, tarkiban yangilanib borishi tabiiy jarayon bulib iktisodiyotni rivojlannishiga undaydi, lekin uning usib, yangilanib borishi resurslarning kamyobligi muammosiga yulikadi.

3. Extiyojlarning cheksizligi bilan resurslarning cheklanganligi urtasidaga nomutanosiblik iktiso-diyotning azaliy muammosidir.

Iktisodiy resurslar – bu iktisodiy rivojlanish uchun zarur bulgan moddiy va insoniy omillarning yaxlitligidir.

Iktisodiy resurslarni uch toifaga bulish mumkin.

Moddiy resurslar. Bularga tabiiy boyliklar, asbob-uskuna, mashina-mexanizm, bino-inshoat va xar xil kurilmalar kiradi. Ular ishlab chika-rishning moddiy, buyumlashgan omilini tashkil kiladi.

Mexnat resurslari. Bularga mexnatga layokati axoli kiradi. Iktisodiyot uchun resurs sifatida axolining fakat soni emas, balki uning bilimi, ish tajribasi va mexnat maxorati axamiyatidir.

Ishbilarmonlik kobiliyati. Bu tadbirkorlarning ishning kuzini bilishi, ishlab chikarish, tijorat, bank ishi va boshka faoliyatni samarali boshkara olishi, tavakkaliga, zarur kurib chuv tushib kolishdan kurkmasdan xatrali faoliyat bilan shugullanishga jazm etishi, iktisodiy xarakatga borishidir.

Resurslarning sunggi ikki turi ishlab chikarishning shaxsiy-insoniy omili xisoblanadi. Resurslar sarfi texnika-texnologiya darajasiga boglik buladi. Bu daraja kanchalik yukori bulsa, extiyojlarni kondirish shu kadar kam resurs talab kiladi yoki aksincha. Masalan: eski texnologiya sharoitida 10 sumlik maxsulot olish uchun 1 kVt elektr energiya sarf kilinsa, ilgor texnologiya sharoitida 0,5 kvt sarflana, demak, energoresurs birligi evaziga ikki barobar kup maxsulot olinadi.

Resurslarning kamyobligi umumiy xodisa. Bu ekiladigan yerlarning yer osti va yer usti boylik-larining, mexnatga yarokli axoli sonining cheklangan bulishi, energiya resurslarning yetishmasligida ifoda etiladi. Masalan: keyingi 200 yil ichida Yer kurrasida iste'molchilar soni besh marta kupayadi, ammo yer satxi tabiiy boyiliklar kupaygani yuk. Yer kurrasining 72% okeanlardan, 28 % esa kuriklikdan iborat. Ammo kuriklikning xam talay kismida yashab bulmaydi, chunki u kumli, saxro, suvsiz, chuli-xiyobon, osmanupar toglardan iborat. Sarf etilgan yer osti boyliklarini umuman tiklab bulmaydi. Ammo yerning usimliklar va xayvonat olami tiklab buladi.

Fan texnika tarakkiyoti sharoitida malakali ish kuchi xam kamyob resursga aylanadi. Shunday sharoitda kishilar usayotgan extiyojlarni fakat mavjud resurslarga tayangan xolda kondirishga xarakat kiladilar.

4. Resurslarni kuprok ishlatish xisobidan extiyojlarni kondirish vaktinchalik, chunki resurslar tugab borganidan kishilar uni kamrok sarflash yulini kidiradilar. Resurslarni tejovchi texnologiya yaratilib keng kullaniladi. Natijada resurs birligini *ishlshdan olingan maxsulot kulaylik uni mumay olganda cheksiz* extiyojni kamyob resurs bilan ta'minlash uchun ikki narsa amalga oshishi shart.

1. Extiyojlar kup bulganidan ularning xammasini birdaniga kondirish mumkin emas. Shu biosdan ularning eng muximi ajratib olinadi va ishlab chikarish ularni kondirishga karatiladi. Shu sababli 1995 y Uzbekistonda don yetishtirishdan 29,6 %, neft kazib olish 33,4 %, gaz kondensati ishlab chikarish 47,2 % kupayadi.
2. Resurslar kamyob bulganidan ishlab chikarishning eng zarur soxalariga ustivorlik beriladi. Mukobil maxsulotlardan eng makbuli tanlab olinadi. Bir maxsulot uchun rusurs kuprok ketsa, tabiiy ravshda «Tejamkorlar muxtoj bulmasalar».

Shuning uchun resurslar sarfining eng tejamli usuli tanlanadi, shunda shu rerurs bir xiligi xisobiga kuprok maxsulot olinadi, extiyojni tularok kondirish mumkin buladi.

Egri chizkda avtomoshina va traktor mukobil maxsulot deb olingan. Ularni ishlab chikarish uchun ikkalasiga xam bir xil 1 tonnadan metall sarflanadi deb olsak, metall resursi esa jami 10 tonna bulsa traktorni kuprok chikarish uchun avtomashinani kamrok ishlab chikarish zarur buladi. Traktorni uch dona chikarish uchun avtomashinani 10 ta urniga 7 ta chikarish kerak. Buni boshkacha tasvirlasak xam buladi.

Chizmaga binoan 7 ta punktirli kubik olinsa (bu resurs) ikkinchi katordagi uchta punktirsiz kubik buladi. Demak resurslar taksimlanadi. Resurslar va extiyojlar urtasidagi alokadorlik kuyidagi iktisodiy xodisa ifodalanadi.

Kamyob resurslar sharoitida extiyojlarni kondirishning optimal darajasi tanlab olinadi. Bunda kam resurs bilan kuprok extiyoj kondiriladi.

Bu koidaga binoan maxsulot borligini yaratish uchun ketgan resurs sarfi kiskarishi shart, aks xolda kondirish uchun xosildorligini muttasil oshirib borgan xolda, xar tonna don olish uchun ketgan resurs sarfini kiskartirib borish talab kilinadi.

1. Xozirgi rivojlangan mamlakatlardagi sivilpzasiyalashgan bozor iktisodnyoti yovvoyi bozor iktisodiyotidan uzining sosial yunalishi bilan fark kiladi. Bu yunalish, muljal ommaviy farovonlikni ta’minlash bulib, aralash iktisodiyotning bosh konunidan kelib chidadi. Bu konunga kura, aralash idtisodiyot sharoitida iktisodiy usish xammannpg turmuga farovonligini oshirishga kodir buladi va shunga karatiladi, ammo bunga bozor mexanizmiga xos bulgan vositalar ordaln erishiladi.

Yuksak ishlab chikarish itkisodiyotda insonparvarlik pripsiplari amal kidishi uchun moddiy zamin xozirlaydi. Ammo farovonlikni ta’minlashdek insoniylik koidasi amal kilishi uchun jamiyatnipg iktisodiy tizimda xam sifat uzgarishlari bulishi shart. Malumki, bozor iktisodiyotining bir kator prinsiplari azaldan rivojlanshb kelgan, ular yovvoyi iktisodiy boskichida xam mavjud bulgan, lekin ular iktisodiyotdagi monostruktura tufayli insoniylikni yuzaga keltiraolmagan. Monostrukturaga xos bulgan bir mulk xukmronligi ishlab chikarishni mulk etasi manfaatiga boglab kuygan. Mulkning doiokratiyalashuvi

mulkdorlar doprasini kengaytiradi, xilma-xil mulklar paydo bulib, ular muvozanat saklashga xizmat kiladi, Muximi - - mulksizlariing mulkdorlarga aylanishidir. Bundan tashkari ish kuchi soxiblari boshka mulkping egalariga xam anglatadi, Ishlab chikarish usishi bilan mexnatchilarning daromadi ularning joriy istomoli sarflaridan ortib koladi, ortixcha kism xisobidan aksiya va obligasiya sotib olish orkalsh ular korxonalardagi mulkning sherigiga aylanadilar. Diosadorlik mulki ommaviy tus olib, axolining tobora keng xatlamlari mulkdorlarga aylanadilar. Tugri, mulkdagi xissa xamma uchun bir xil bulmaydi, binobarin, mulkiy tengsizlik mavjud, lekin baribir kupilik xar xil darajada bulsada, mulk; soxibiga aylapadya. Korxonalar ayrim mulkdor chulidal chikib ishchi xizmatchilariing yoki ular ommaviy tashkilotning, masalan, kasaba uyushmasining mulkiga aylanadi. Mexnat va mulk funksiyasining oddiy fukaro kulida jamlanishi iktisodlyotni insoniylik prisiplariga buysundiradi. Bu konunga kura, iktisodiyoti faolliyat negizida pul topib, boy bulish emas, balki jamiyatda iufuzli, obru-e’tiborli bulish, uz nufuzi bilan nom chikarish va shu yusinda ijtimoiy xaotda uz urnini topa bilishga intilit madsadi yotadi. Ammo shunday prinsip amal kilishi uchun iktisodiyot GOYa) rivojlangan bulishi, ma’lum toifa axoli kulida katta boylik tuplanib, uni oshirishga intilish mol-mulknn kupaytirgandan kura, uni umuminsoniy manfait yulida sababli ish uchun sarflash, xayr exson uchun ajratish, saxiy va xotamtoy inson bulish afzal buladi. Nufuzli iktisodiyot koidalari kanchalik keng amal kilsa, shunchalik ommaviy farovonlik yuz beradi. Rivojlangan mamlakatlar boy bulganidan, u orda och kolish degan gap umuman yuk. Jamiyatdagi ijtimoii munosabatlar insoning och kilishiga yul kuymaydi, chunki uiing oldini olish uchun jamiyat boyligi yetarli buladi. Kaysaki, jamiyat fukarosi tuk boy bulsa, shu jamiyat boy va istikbolli jamiyat xisoblanadi. Farovonlikni moddiy jixatdan ishlab chikarishni ta’minlaydi, unga erishish tadsimot ordali amalga oshiriladi.

Xar bir kishi iste’mol etadigan buyumlarning ekvivalenta bulgan pul daromadi — tadsimot kategoriyasidir. Bozor iktisodiyotiga xos taksimot konuniga kura moddiy ne’maglyar va xizmatlar resurslar bergan pirovard natijasiga karab ularning egalari urtasida taksimlanadi. Aytilgan taksimot konunini bozor iktisodiyoti uchun ijtimoi

adolat lrinsillari belgnlaydi. Bozor taksimotiga ekvivalentlik, ya’ni omillar bergan natijaga monand ravishda daromad ajraxish xos ammo noekvivalent taksimot xam mavjud. Davlat daromadning bir dismini uz ixtiyoriga olganda tadsimlash munosabati yuz beradi, ammo ekvivalentlik bulmaydi, chunki davlat daromaddagi uz xissasini iktisodii usishdagi xizmatlariga teng mikdorda emas, balki umumdavlat talab-extiyojini kondirish zarurligi uchun oladi.

Daromadlar manba jixatidan fark. kiladi. Ish xadinipg manbai zarur maxsulot bulsa, foyda, renta, prosent va dividendning manbai kushimcha maxsulotdir. Bir subyekt xar xil manbadan daromad kurishi mumkin. Masalan, ishchi ishlagani uchun ish xaki, aksiya egasi bulgani uchun dividend oladi. Yer egasiga mulkdor sifatida renta puli tegadi, uni baikka suyib prosent xam oladi. Menejyr xam ish xaki, xam korxona kurgan foydadan ulush oladi, chunki u tadbirkorlik kobshliyati uchun dam daromad kuradi.

Daromadlar uz egasi ixtiyoriga kelib tushishi shakli jixatidan xam turlicha buladi. Pul daromadidan tashkari natura daromadi va imtiyoz shaklidagi daromad xam mavjud.

Bepul medisina xizmatidan baxramand bulish, bepul bilim olish yoki kasb urgaish xam natura-xizmat shaklidagi daromad. Ma’lum toifa axoli kvartira xaki, kommunal xizmat va transport xaki buyicha imtiyozga ega. Bular xam daromad.

Daromad unsurlarining uzaro munosabati va ularning ma’lum nisbatda bulishi daromadning tarkibiy tuzilishini tashkil etadi. Bu tuzilish turli daromadlar shaklining xissasi turlicha buligai bilan xarakterlanadi. Ish xaki ish kuchi egasining uz mexnati natijasi uchun oladigan xaki bulib, ish kuchi soxibining tirikchilik vositalari narxini ifodalaydi. Mexnat kanchapik yukori unum bersa va u yaratgan tovarlar bozori chakkon bulib, narxi yukori bulsa, ish xaki xam shuichalik katta buladi. Mexnat natijasi xar xil bulganidan ish xaki xam tabakalashadi. Odatda, malakasi yukori, bilimdon va tajribali kishi mexnati kadrlanadi va unga yukori xak. beriladi.

Ish xaki unumdorlikdan tashkari ishlash va yashash sharoiti, mexnatning ogir-yengilligi, nufuzli yoki nufuzsiz bulishiga xam boglik.

Murakkab mexnat malakali ish kuchini, bilimdon xodimni talab kiladi. Shu sababli ish xaki kishining bilim darajasiga karab uzgaradi.

Agar yer egalari renta olishsa, pul mablagi egalari pulni karzga olib, ishlatuvchilardan prosent olib, daromad kuradilar. Prosent rentadan farklirok tez uzgarib turadigan daromad xisoblanadi, chunki u karzga berilgan pul mikdori va uning uchun olinadigan xakga boglik.

Bozor iktisodiyoti sharoitida foyda aloxida makomga ega bulgan daromad xisoblanadi, chunki u tadbirkorlik natijasi.

Tadbirkorlik kup xollarda uzga mexnatidan foydalanishga asoslangan, shu boysdan u oladigan foydaning bir kismi ishbilarmonlik kobiliyati uchun olingan mukofot bulsa, boshka kismi birov mexnati yaratgan, lekin tadbirkor uzlashtiradigan daromad deb kaapash mumkin.

Bozor istisodiyotining muxim prinsipi iktisodiy tanlov bulib, bunga kura eng tadbirkor, eng ishbilarmon, yaxshi ishlab chikaruvchi va yaxshi xizmat kursatuvchi rakobatda yutib chikadi. Iktisodiy tanlovning uzi ish natijasiga karab, olingaya daromadlarning turlicha bulishini belgilaydi. Totalitar iktisodiy tizimda tanlov bulmaganidan daromadlar bir tekisda taksimlanib, kishilarni iktisodiy jixatdan baravarlashtirishga intilshi yetakchi urinda turadi, boy bulish takiklanadi, daromad-lar ma’lum mikdor bilan cheklanadi. Natijada yashirin tarzda, gayrikonuniy yul bilan daromad topishga intilish paydo buladn. Ishlab chikarishni ustiruvchi kuchli ragbat va vositalar yukligidan tukinchilik xosil bulmaydi, iste’mol ne’maglari xalkni tula-tukis ta’minlash uchun yetishmay koladi, natijada ne’matlarni bir tekisda taksimlab, xammani cheklangan mikdorda tirik-chilik vositalari bilai ta’minlab turiladi. Buning okibatida daromadlarning tabakalanishi unchalik bilinmaydi. Eng yukori va eng past daromad urtasidagi tafovutni davlat naeorat etib turadi, uning kattalashib ketishiga yul kuyilmaydi. Bunga erishish uchun taksimot me’yorini davlat bir markazdan turib belgilaydi, natijada xujalik subyektlarining daromad belgilashdagi ishtiroki minimallashtiriladi. Korxona, xujalik va tashkilotlar doirasyada xam daromad belgilash davlat urnatgan me’yordan chikib ketmaydi va bularning barchasi ijtimoiy adolat deb e’lon

kilinadi. Kishilarning minimal darajada, lekin bir tekisda ta’minlanib turilishi ularni idtisodiy faollikka, binobarin, daromad topishga undamaydi, katta daromadli bulish, boylik orttirishga xavas xam, ragbat xam buziladi. Bozor iktisodiyotida esa taksimot munosabati tenglikni emas, balki tengsnzlikni keltirib chikaradi va bu iktisodiyot usishiga katta stimul beradi.

Bozor itisodiyotidagi daromadlar teigsizligining ikki ziddiy jixati mavjud. Tengsizlik, birinchidan, adolatli, ikkinchidan esa, adolatsiz xisoblanadi. Daromadlarning ish kobiliyati, bilim, malaka, maxorat va umuman saloxiyatga karab taksimlaninishdan kelib chikkan tengsizlik tabiatan adolatli xisoblanadi. Yaxshi ishlagan ishchi yoki xizmatchining kun daromad topishi tabiiy, chunki u xayotiy ne’matlarni kup va sifatli yaratgani uchun ularni kuprok uzlashtirishi kerak.

Tadbirkorlik daromadi bulgan foydaning mikdori xam ishbilarmonlik kobiliyatiga, u bergan natijaga boglak buladi. Ishning kuzini bilgan, bilimdon, tajribasi katta tadbirkor uz faoliyatini ustomonlik bilan olib borib, yaxshi natijaga erishadi, katta foyda kuradi. Katta daromad yaxshi ish natijasi bulganidan bu xam unum-insoniy koidalar jixatidan adolatli daromad xisoblanadi. Mulkdan keladigan renta, prosent va dividend kabi mexnatdan topilgan daromad xisobiga jamlangan mulk keltiradigan daromadlar xam umuminsoniy jixatdan adolatli xisoblanadi. Bozor idtisodiyotida adolatsiz daromadlar xam bor. Tovar yoki fond birjalarida birja chaykovchiligi yuz berganda broker yoki diler bir necha minut davomida aksiya kursiniig tushishi yoki kutarilishidan millionlar bilan xisoblanadigai daromad topadi. Jamiyatda bilim olish, kasb egallash, malaka ortirishga sharoit bulsa va ish tashlasa, daromad topish imkoniyati yaratiladi. Binobarin, daromadlarning tabakalanishi kishilar tugma kobiliyatining ishga solinish imkoliyatlariga xam boglik. Daromadlarning tabakalanishi ish bilai band bulishga xam boglik, Ishsiz va ishli kishilar daromadining farklanishi turgan gap. Oilada danchalik kup odam ish bilan band bulsa, xar bir ishlovchi kanchalik kup pul topsa, oila daromadi shunchalik kup buladi yoki aksiicha. Daromaddagi tafovutlarni oila tarkibi xam keltirib chikaradi. Oilada pultoparmonlar kup bulsa, unipg daromadi xam yukori, bokimandalar kup bulsa, uning daromadi kam bulishi ayon gap.

Barcha turdagi daromadlar usgan vaziyatda daromad egalarining tabakalanishi yuz beradi. Daromadlarning tengsizligi oyilalarning jami daromadi mikdorini urtasidagi tafovutlashuvda xam ifoda etiladi. Tafovutlar eng kam daromad bilan eng kup daromad oraligida buladi.

Daromadlar tengsizligining ikki tomoni bor. Birinchisi — bozor mexanizimiga xos taksimot orkali kulga tekkan daromad tengsizligi. Bu yerda saxiylik-xotamtoylik prinsipы iud, aksincha bozor tan olgan ish natijasiga darab taksimlash mavjud bulib, u kulga tokkan daromad bilan ulchayaadi. Ikkinchisi — taksimotning tyubozor usullari tufayli xosil bulgan bepul ovkatlanit, dam olish, bepul yoki imtiyozli tarzda xizmatlardan mandlik xar xil darajada buladi. Ammo taksimlashshshg nobozor usuli muayyan darajada tenglikpi keltirib chikaradi. Masalan, ukish, dam olish, davolanish yoki imtiyozli kvartira xamma belgilash iste’molchilarning xammasi uchun bir xil tarzda bepul bulganidan, ular taksimotda tenglikpi xosil etadi.

Taksimlashning bozor usuli yuzaga ksltirgan daromadlardagi tsngsizlikni Rarb iktisodchplari Lorens egri chizigi deb atashadi. Bu egri chizik daromaddagi xissa oilalar xissasiga moye bulishi yoki bulmaslignni bildiradi.

Daromadlarni chetdan turib tenglashtirishga intilish ik;tisodiy usishga salbiy ta’sir etadi. Shu sababli jamiyat tengsizlikni tan oladi.

Tengsizlik bor joyda kambagallik BiyaiMMocH xamisha. mavjud, Bozor iktisodiyotiga, umuman, tukchilik xos bulsada, ammo axolining ma’lum katlamlari kambagal xisoblanadi. Agar kimnppgki daromadi unpng ettg zarur minimum tirikchilik tala6-extiyojini kondirish uchun yetmasa, shu kambagal xisoblapadi.

Kambagallarga davlat va xar xil xayri-eson fondlari xisobidan ordam beriladi. Bozor iktisodiyotiga xos umumiy yana bir koida kambagallar soym va salmoginig kiskarib borishga moyilligidir, chunki ishlab chikarish usishi bilan kam daromadli oila urtacha va kup daro-madlilar katoridan urin oladi. Muximi mexnatdan topilgan daromadning usishi xisoblanadi. Ish kuchi sifati, binobarin, mexnat unumdorligi oshib borishi bilan yukori daromad ta’minlanadi,

Ishlab chikarishning sosial samarali kishilar farovonligida, ya’ni turmush darajasi va sifatida namoyon buladi. Kishilar xayotiy extiyojlarining kondirilish me’yori turmush darajasi deyiladi. Uning muxim jixati nozi-ne’matlar iste’moli xisoblanadi. Fakat yaratilgan tovarlar va xizmatlarni iste’mol etish mumkin. Shu sababli iste’mol mikdori va tarkibining ishlab chisarish xolatiga tarab shakllanishi konuniy xodisadir. Ammo, bu degan suz xamisha iste’mol xajmi ishlab chikarish xajmiga mos uzgarib boradi degan ma’noni bildirmaydi. Ishlab chikarish darajasi yukori bulgani xolda unga nisbatan iste’mol mikdori kam bulishi mumkin. Jamgarish va iste’mol teskarn mutanosiblikda uz-garadi, ya’ni jamgarish kupaysa, iste’mol diskaradi va aksincha, Ma’lumki, turmush farovopligi milliy daromadning xajmi va uning taksimlanitiga boglik. Jamgarish mikdori usgani xolda iste’mol xajmining ortishi milliy daromad katta mikdorda oshganligi natijasidir. Xulosa kilsak, iste’mol xajmi milliy daromadning mikdori va uning turli kismlarga taksimlanishiga boglik,. Shu ikki omilnipg turmush darajasiga ta’siri turlmcha bu-ladi

Uning ikki guruxdan iborat uzaro boglangai kursatkichlari mavjud. Birinchi kiymat-pul kursatkich-lariyu Bular jumlasiga ish xadi, pafaka, pensiya, stipendiya mikdori, oilaning yalpi va jon boshiga xisoblangan barcha pul daromadlari, kishilarning ste’molni kondirish uchun pul xarjlari, jon boshiga xisoblangan milliy daromad va undagi iste’mol fondi, axolining real daromadi kiradi. Bular orasida axolishshg real daromadi asosiydir, chunki u iste’molning xamma jixatlarini uzida mujaosam etuvchi umumlashgan, sintetik kursatkichdir. Turmush darajasi xadidd pul daromadining uzi yakka guvox bula olmaydi, chulki pulning real dadri iste’mol tovarlari narxiga xam boglik. Shu sababli real daromad, birinchidan, pul daromadiping middoriga, ikkinchidan, daromaddan chegiridadigan xar xil sodiklar va tulovlarga, ya’ni. pul daromadiyaing egasi kuliga tegadigan kismiga, uchinchidan, narxnavo darajasiga boglik. Real daromad pul daromadiga tugri mutanosiblikda va narxnavoga toskari mutanosiblikda uz- garadi. Narxnavo katiya bulib, pul daromadi kupaysa, real daromad xam ortadi. Pul daromadi uzgarmagan xolda narx tushsa, real daromad ortadi, agar narx oshsa, u pasayadi. Shunga kura

real daromaddagi uzgarishlar pul daromadi indoksining narx-iavo indeksiga bulgan nisbati bilan ulchanadi:

Turmush darajasining moddiy-natural kursatkichlari xad mavjud. Bular jumlasiga jon boshiga natural ulchamda ozik-ovkat, kiyim-kechak ist’moli, bir kishiga tugri keladigan uy-joy satxi, ruzgorda intlatilgan energiya mikdori, oilaning uzok muddat xizmat kiluvchi texникавыу tovarlar bilan ta’minlanishi kabilar kiradi. Axoli jon boshiga necha kg gusht, cyt, non, uy, guruch, kand-shakar, meva, sabzavot, poliz maxsuloti, sariyog; usimlik moyi, necha litr lirtli yoki spirtsiz ichimlik iste’mol etilishi, xar kishiga necha juft poyafzal, necha metr gazlama va gazlama xisobi.da tayyor kiyim sotib olinishi, bir oila xisobida nechta avtomashina, televizor, magnitofon, videoapparatura, muzlatgich tugri kelishini bildiruvchi kursatkichyaar turmush darajasini ifodalaydi. Ammo bu kursatkichlar turli xizmatlar (ukish, davolanish, maishiy xizmat, saoxat, malaka oshirish va x k.)lar iste’molini,muximi iste’mol sifatini ifodalay olmaydi. Iste’mol tovarlari xilma-xil bulganidan ularning sifatini mikdor orkali ifodalash kiyin.

Daromadlar kabi turmush darajasi xam izchil tabakalashadi, bunday tabaka-katlamlanish differensiasiya deyiladi. Tabakalashuv ayrim kishilar, oilalar, jamoalar, xududlar va mamlakatlararo yuz beradi. Tabakalashuv turmush darajasi kursatkichlarining farklaninidan iborat bulib, extiyojlarning uzi, ishlab chikarish, uning tarkibi turlicha bulishidan kelib chikddi.

Iste’mol tovarlarini kuplab ishlab chikarish turmush darajasini oshirish sharti. Tovarlar kup ishlab chikarilgan joyda ularning iste’moli xam yukori buladi. Masalan, Ishlab chikarish kup bulganidan AKSh va Gollandiyada gusht va sut malsulotlari kup iste’mol etiladi, Kipr Marokash va Grediyada esa sitrus maxsulotlari serob, ular ommaviy iste’mol etiladi.

Bozor tizimining eng muxim xususiyatlaridan biri turmush darajasjdagi tafovutning bulishidir. Bu daromaddagi farkdar bilan izoxlanadi, chunki narxlar bir-xil, bozor esa tuyipgan buyasa, pulga tovar topish muammosi bulmayadi. Bozor tizimida tovar topish emas, balki pul topish muammosi mavjud buladi.

Daromadning turlicha bulishi natijasida bir oila xisobiga va jon boshiga tugri keladigan iste’mol farklanadi. Ammo ou farklar umumiy turmush darajasi yukori bulib, ozik-ovkat muammosi xal etilgai sharoitda yuzaga chikadi. Rivojlangan iktisodiyot sharoitlarida tafovutlar ommabop tovar iyete’moli jixatidan emas, balki zamonaviy yangi, obrutalab tovarlar iste’moli jixatidan paydo buladi. Kishilar turarjoy sharoiti, texnikaviy tovarlar iste’moli, ekologii toza ozik-ovkatat xarid eta olish, eng medali kiyimlarni xarid etish, sifatli xizmatlardan baxramand bulish, pul jamrarmalariga ega bulish jixatidan bir-birlaridan fark kiladilar. Ommaviy mollar va xizmatlar iste’moli xamma uchun yetarli bulganidan bu jabxada tafovutlar sezilmaydi. Binobarin, aralash iktisodiyotga aylanayotgan bozor tizimida kitpilar farovonligidan tafovutlar yangicha tus oladi, Extiyojlardagi farklar saklanar ekan, uni kondirish imkoli bir xil bulmas ekan, tabakalashuv munkarrar. Turmush darajasi yuksalishining yana bir alomati bu oila sarf xarajatlarida turli-tuman xizmatlar xisasining ortib borishidir, chunki pul daromadi eng zarur tovarlar xarididan ortib koladi. Oila kambagal bulsa, zamonaviy xizmatlarni sotib olishga kurbi yetmaydi, imkon boricha uziga-uzi xizmat kursa tadi. Masalan, tayyor modadagi kiyim olishga puli yetmagan oila uziga-uzi kiyim tikadi. Oila boy bulsa, ukuprok, pulli xizmatlardan foydalanadi.

Farovonlikning usishini azoli kulidagi mol-mulkining mikdoriga karab xam biliga mumkin. Kishilarning pul daromadlari kundalik tirikchilik xarajatlaridan ortib kolib, jamgarma xosil bulishi, uni kapital sifatida ishlatilishi xam turmush darajasini kursatadi. Turmush darajasi yukori bulgan sharoitda axoli kulida daromad keltiruvchi kogozlar — aksiya, obligasiya, sertifikatlar summasi usib boradi.

Xulosa

Uzok davrlar davomida insoniyat tafakkuri aniklagan ayrim masalalar bugun juda oddiy xakikat va oson bilish mumkin bulgan narsaga uxshab kurinadi. Masalan, xammaga ma’lumki, siyosat, san’at, adabiyot, ma’rifat, madaniyat bilan shutullanishdan oldin, insonlar ozik-ovkat va kiyim-kechakka ega bulishlari lozim.

Demak, inson mexnat kilishi, xujalikning turli soxalarida faoliyat kursatishi kerak buladi. Insoniyatning mavjud bulishini va uning tarakkiyotini ta’minlaydigan asosiy faoliyat moddiy va ma’naviy ne’matlarni yaratish xamda xizmat kursatish xisoblanadi. Bu iktisodiy faoliyat deb ataladi. Iktisodiyotga oid bilimlar va uning sirlari antik dunyoning kuzga kuringan olimlari Ksenofot, Aflotun, Arastu asarlarida, shuningdek kadimgi Misr, Xitoy, Xindiston Markaziy Osiyo olimlarining asarlarida aks ettirilgan.

Fan, ya’ni iktisodiy madaniyat tizimning moxiyati, maksadi va vazifalari turrisidagi tizimiy bilim sifatida iktisodiy nazariya XVI — XVII asrlarda yuzaga keldi. Bu kapitalizmning shakllanishi, manufakturaning yuzaga kelishi, ijtimoiy mexnat taksimotining chukurlashishi, ichki va tashki bozorlarning kengayishi, pul muomalasining intensivlashuvi davridir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Abdurahmonov Q.X. Mehnat iqtisodiyoti. Darslik (nazariya va amaliyot) –T.: "Mehnat", 2004. -672b.

2. Abduraxmanov K.X. va boshqalar. Mehnat iqtisodi va sosiologiyasi (Darslik). -T.: O'qituvchi, 2001.

3. Vladimirova L.P. Ekonomika truda. (Uchebnoye posobiye). –M.: Izdatelskiy Dom «Dashkov i K», 2000.

4. Nazarov A.Sh. Mehratni tashkil etish va normallashtirish (Ma'ruzalar matnlari) – T.: TDIU, 2000.

5. Marenkov A. Upravleniye trudovыmi resursami Izdatelstvo: FENIKS. 2004. –448s.

6. Plaksya V.I. Bezrabotisa: teoriya i sovremennaya rossiyskaya praktika : sosialno-ekonomicheskiy aspekt (Monografiya). Izdatelstvo: RAGS, 2005.

7. Sokolova M.I., Dementyeva A.G. Upravleniye chelovecheskimi resursami: Uchebnik dlya vuzov. Izdatelstvo: M: Prospekt, 2005. -240s.

8. Xolmo'minov Sh.R. Mehnat bozori iqtisodiyoti (o'quv qo'llanma) –T.: TDIU, 2004. -144b.

10. Sharipov S.A. Upravleniye chelovecheskimi resursami: Spravochnik. Izdatelstvo: M: GrossMedia, 2005. -304s.

11. M. Bekmurodov. Sosiologiya.2000 y.

12. Aliqoriyev N.S.Mehnat sosiologiyasi. T. 1988 y.

13.Dyurkgeym. Ye. Metodы sosiologii. M. 1998 g.

14. Giddens. Umumiy sosiologiya. T. 2002 y.